

Ks. MAREK CHMIELEWSKI

SYMBOLIKA MAŁŻEŃSKA W MISTYCE ŚW. TERESY Z ÁVILA

Św. Jan Paweł II, nazywany „papieżem rodziny”, w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym (22 listopada 1981), a i przy wielu innych okazjach, podkreślał, że „przyszłość świata i Kościoła idzie poprzez rodzinę” (nr 75). U podstaw zaś rodziny jest małżeństwo jako wyłączny oraz dozgonny związek mężczyzny i kobiety (por. KKK 1601). Nie dziwi więc troska i zainteresowanie Kościoła tą podstawową strukturą społeczną, która – jak wynika z Księgi Rodzaju – jest zamysłem Stwórcy (por. KKK 1603). Często jednak uwaga teologów i duszpasterzy poświęcana małżeństwu i rodzinie koncentruje się bardziej wokół zagadnień etyczno-moralnych, społecznych i psychopedagogicznych, aniżeli ściśle teologicznych oraz duchowych. Tymczasem święty Papież dopomina się o „autentyczną i głęboką duchowość małżeństwa i rodziny” (por. FC 56), którą należy budować na misterium odkupienia, a więc z uwzględnieniem ukazanej w Biblii historii zbawienia. Ta zaś historia relacji Boga, najpierw z narodem wybranym, potem z ludzkością, a wreszcie z Kościołem i poszczególnymi ochrzczonymi, najczęściej opisywana jest za pomocą obrazów i pojęć zaczerpniętych z życia małżeńsko-rodzinnego.

Podobnym językiem posługują się mistycy, aby ukazać związek Boga z człowiekiem. Wśród nich wyróżnia się Teresa Sánchez de Cepeda y Ahumada, późniejsza wielka reformatorka zakonu karmelitańskiego, mistyczka, święta i doktor Kościoła. Urodziła się 28 marca 1515 roku w Ávila, w rodzinie mającej korzenie żydowskie¹. Wyczerpana niezwykle aktywną działalnością założycielską, odeszła do wieczności w Alba de Tormes 4 października 1582 roku. Jej beatyfikacji dokonał papież Paweł V 24 kwietnia 1614 roku. Grzegorz XV kanonizował ją 12 marca 1622 roku razem ze

---

¹ Zob. L. WRONA, *Bóg i człowiek. Obraz Boga i człowieka w procesie uświęcenia na podstawie pism św. Teresy od Jezusa*, Kraków 2017, s. 76–79.

św. Ignacym Loyolą, św. Franciszkiem Ksawerym, św. Izydorem i św. Filipem Nerim. 18 września 1965 roku św. Paweł VI ustanowił ją patronką pisarzy hiszpańskich, a 27 września 1970 roku ogłosił ją doktorem Kościoła.

Pisma mistyczne św. Teresy od Jezusa uznawane są za bezcenny element kulturowego dziedzictwa Hiszpanii i zarazem służą w Kościele za drogowskaz na drodze do świętości nie tylko osób konsekrowanych, ale wszystkich chrześcijan². W terezjańskiej doktrynie duchowej i mistycznej tak małżonkowie, jak i całe rodziny znajdują dla siebie bardzo cenne treści, między innymi dlatego, że Święta chętnie posługuje się symboliką małżeńską dla wyrażenia najbardziej wzniosłych stanów duchowych³.

Jednak dla pełniejszego i właściwego rozumienia małżeńskiej symboliki w mistycznej doktrynie św. Teresy z Ávila trzeba najpierw wyjaśnić, czym jest mistyka. Wokół tego pojęcia bowiem, na skutek współczesnej „mody na mistykę”, narosło wiele nieporozumień i dwuznaczności.

I. POJĘCIE I RODZAJE MISTYKI

Słowo „mystyka” pochodzi od starogreckiego źródłosłowu *myo* lub *myeo*, który oznacza zasłanianie oczu, by nie widzieć oblicza bóstwa, zatykanie uszu, aby nie słyszeć mowy bogów, i zamykanie ust, aby nie wyjawić tajemnicy. Znane od starożytności słowo *mistikos* określa zatem rzeczywistość boską i nadprzyrodzoną, a zarazem zakrytą i tajemniczą. Nie oznacza to, że nie wolno jej wyjawić, lecz że wymyka się ona racjonalnemu poznaniu i jest przez to niewyraźna.

W tym znaczeniu mistyka występuje we wszystkich religiach, stanowiąc ich szczytową formę. To jednak nie uprawnia do mieszania ich rzeczywistości i porządków, jak to niekiedy ma miejsce w środowiskach chrześcijańskich zafascynowanych filozofią i religiami Dalekiego Wschodu. Chrześcijańska, a zwłaszcza katolicka mistyka, choć bazuje na tym samym mechanizmie psychicznym, jednak radykalnie różni się od mistyki innych religii ze względu na pojęcie Boga i człowieka. U jej podstaw leży bowiem osobowa relacja Boga w Trójcy Osób do człowieka jako osoby⁴.

Jest to zatem mistyka głęboko personalistyczna, a tym samym personalizująca, w przeciwieństwie do niektórych dalekowschodnich nurtów religijnych, w których kulminacją przeżycia mistycznego jest roztopienie się podmiotu w bóstwie lub w bezprzedmiotowości, a w rezultacie jego unicestwienie, czyli nirwana. Natomiast w mistyce chrześcijańskiej zanurzenie człowieka w Bogu nie niszczy jego osobowej

² Zob. R. MORETTI, *Teresa d'Avila e lo sviluppo della vita spirituale*, Edizioni San Paolo 1996, s. 36–37.

³ Zob. G. CASTRO MARTÍNEZ, *Il simbolismo mistico. Simboli ricorrenti in Santa Teresa e in San Giovanni della Croce*, w: *Mistica e mistica carmelitana*, red. L. Boriello, Città del Vaticano 2002, s. 177–221.

⁴ Zob. J. LÓPEZGAY, A. DEBLAERE, P. ADNES, P. AGAËSSE, *Mystique*, w: *Dictionnaire spiritualité ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, red. M. Viller, t. 10, Paris 1980, s. 1889–1984.

tożsamości, lecz – przeciwnie – zabezpiecza ją i wywyższa. W związku z tym, zwłaszcza w doktrynie sanjuanistyczno-terezjańskiej, mówi się o przebóstwieniu człowieka, gdy dostępuje on mistycznego zjednoczenia z Bogiem, oczywiście nie w sensie ontologicznym, lecz jedynie moralno-duchowym⁵. Czym jest to zjednoczenie, dobrze oddaje obraz żelaza włożonego w ogień. Nabiera ono wszystkich jego właściwości, choć nie przestaje być żelazem. Podobnie mistyk zjednoczony z Bogiem ma udział w Jego świętości, a jego wola i władze poznawcze wykazują niezwykłą kompatybilność z Bożym działaniem. Wskutek tego nie tylko może wykazywać nadzwyczajną przenikliwość poznawczą, ale też jego wola w stopniu heroicznym współgra ze zbawczą wolą Bożą.

Dynamizmem tego zjednoczenia jest miłość. Warto nadmienić, że w odróżnieniu od różnych typów mistyki naturalistycznej, w których osiągnięcie zjednoczenia z bóstwem jest na ogół efektem odpowiednich działań ascetyczno-medytacyjnych, takich jak mantra, joga lub inne techniki medytacyjnej koncentracji, w chrześcijaństwie wzniesienie się na poziom mistycznego zjednoczenia z Bogiem nie jest sprawą podmiotu, lecz właśnie Boga. Zgodnie z metafizyczną zasadą proporcjonalności przyczyny do skutku, tylko Bóg sam może pociągnąć człowieka do siebie, o ile ten nie stawia oporu, na przykład w postaci niewierności i grzechu. Istotą chrześcijańskiej mistyki jest zatem oparte na żywej wierze doświadczenie uobecnienia Boga w samym sobie⁶.

Nie należy też mylić mistyki z paramistyką, co zdarza się dość często także w literaturze teologicznej. Choć doświadczeniu zjednoczenia z Bogiem mogą towarzyszyć różne zjawiska nadzwyczajne, jak to było między innymi w życiu św. Teresy z Ávila⁷, to nie są one jednoznacznym jego przejawem. Zjawiska nadzwyczajne bowiem, czy to z porządku somatycznego (np. stygmaty, lewitacja, kompenetracja, bilokacja, agibilność, inedia, wigilancja itp.), czy poznawczego (np. widzenia, wizje, alokucje, ksenogłosja, kardiognoza, prekognicja, hierognoza itp.), mogą mieć różne przyczyny sprawcze. Tym, co może (choć nie jest to norma) wywołać określone zjawiska paramistyczne, jest działanie łaski Bożej. Jednak może je także wywołać szczególne uzdolnienie ludzkiej psychiki, jak również działanie demoniczne. Potwierdza to fakt, że przynajmniej niektóre ze zjawisk nadzwyczajnych częściej występują u ludzi opętanych podczas ich egzorcyzmowania aniżeli u świętych. Z tej racji zjawiska nadzwyczajne określane są jako paramistyczne, gdyż nie stanowią istoty mistyki, dlatego w dziedzinie mistologii (teologii mistyki) na ogół nie są brane pod uwagę⁸.

⁵ Szerzej na ten temat pisałem w artykule *Przebóstwienie człowieka według św. Jana od Krzyża*, „Ateneum Kapłańskie” 83 (1991), t. 117, s. 54–67.

⁶ Zob. E. ANCILLI, *La mistica: Alla ricerca di una definizione*, w: *Mistica. Fenomenologia e riflessione teologica*, red. E. Ancilli, M. Paparozzi, t. 1, Roma 1984, s. 17–39.

⁷ Zob. J. MACHNIAK, *Fenomeny mistyczne w życiu św. Teresy z Awili*, w: *Święta Teresa od Jezusa mistrzynią życia duchowego*, red. J.W. Gogola, Kraków 2002, s. 83–101.

⁸ Zob. V. MARCOZZI, *Fenomeni paranormali e doni mistici*, Cinisello Balsamo 1990; *Chrześcijańskie fenomeny mistyczne. Słownik*, opr. L. Boriello, R. De Muro, tłum. K. Stopa, Kielce 2014.

Oparte na nadprzyrodzonej miłości, mistyczne, a więc bezpośrednie i receptywne zjednoczenie z Bogiem nie ignoruje poznania. Przeciwnie, to miłość, która ma swe źródło w Bogu (por. 1 J 4, 8.16), pozwala poznawać Boże tajemnice, jednak nie za pomocą ułomnych pojęć, lecz przez bezpośrednie doświadczenie, a więc wejście w osobową relację. To zaś, co wymyka się racjonalności i pojęciom, łatwiej wyrazić za pomocą symboli. Symbol bowiem zawsze oznacza „coś więcej”. Z jednej strony trochę zasłania reprezentowaną przez siebie rzeczywistość, z drugiej – wyprowadza poza granicę niepoznawalności. Nigdy więc nie można brać symbolu w znaczeniu dosłownym, lecz zawsze w sensie przenośnym i analogicznym. Dotyczy to przede wszystkim symboliki mistycznej, za pomocą której mistyk, mający pewne, lecz pozapojęciowe poznanie Boga, sobie i innym stara się przybliżyć niepoznawalną rzeczywistość Boga za pomocą odpowiednich obrazów czy porównań⁹. W przypadku św. Teresy z Ávila jej ulubiony zbiór symboli dla opisanie tajemniczego zjednoczenia człowieka z Bogiem wiąże się z narzeczeństwem i małżeństwem. Oprócz tego hiszpańska święta posługuje się innymi symbolami, jak na przykład: światło, słońce, szlachetne kamienie, droga, woda i źródło, wino i piwnica, ogień i płomień, larwa i motyl¹⁰.

Używając tego rodzaju języka, św. Teresa wpisuje się w starszą, sięgającą czasów św. Hildegardy z Bingen (zm. 1179), św. Gertrudy (zm. 1302) czy bł. Julianny z Norwich (zm. 1416), tradycję tzw. mistyki nupcjalnej (*Brautmystik*). Zapiski duchowe zaliczane do tego nurtu charakteryzują się tym, że często posługują się językiem zakochanych, oblubieńców czy małżonków, który nierzadko przybiera formę poetycką. Natomiast w jakimś sensie opozycyjny do mistyki nupcjalnej nurt tzw. mistyki esencjalnej (*Wesensmystik*) reprezentują w większości niemieccy autorzy żyjący w XIV wieku, głównie wzdłuż doliny Renu. Wśród nich wyróżnia się dominikański teolog Eckhart von Hochheim, znany bardziej jako Mistrz Eckhart (zm. 1328). Charakterystyczną cechą tego nurtu było posługiwanie się językiem analogii, sylogizmu i analiz metafizycznych, co jest bliższe uprawianiu filozofii.

Oprócz tego dla właściwego rozumienia mistyki użyteczne jest rozróżnienie wprowadzone przez rektora paryskiej Sorbony Jana Gersona (zm. 1429) na mistykę przeżyciową i mistykę studyjną. Tę ostatnią, jako systematyczną naukę teologiczną, współcześnie nazywa się mistologią¹¹. Oprócz tego w katolickiej literaturze ascetyczno-mistycznej stosuje się specyfikacje mistyki w zależności od stanu życia w Kościele (np. mistyka kapłańska) czy szkoły duchowości (np. mistyka franciszkańska).

Jeszcze raz należy podkreślić, że chrześcijańska mistyka ma charakter osobowy i polega na zjednoczeniu człowieka z Bogiem mocą nadprzyrodzonej miłości.

⁹ Szerzej na ten temat zob. G.C. MARTÍNEZ, *Il simbolismo mistico. Simboli ricorrenti in Santa Teresa e in San Giovanni della Croce*, s. 177–221.

¹⁰ Zob. M. IZQUIERDO, *Teresa de Jesús, una aventura interior. Estudio de un símbolo*, Ávila 1993.

¹¹ Zob. M. CHMIELEWSKI, *Mistologia*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Ziemann, t. 12, Lublin 2008, kol. 1275–1277.

Bezpośrednim sprawcą tego zjednoczenia w ochrzczonej jest Duch Święty. Dokonuje się ono w najgłębszych pokładach bytu ludzkiego, które mistycy nierzadko nazywają „dnem duszy” lub „szczytem duszy”. Z tej racji doświadczenie mistyczne jest bezpośrednie, niewyraźne, choć pewne, czyli niebudzące wątpliwości w podmiocie, a do tego nagłe i nieprzewidywalne.

W świetle powyższych wyjaśnień dość popularne wyrażenia w rodzaju „mystyka gór”, „mistyczna muzyka”, „mistyczna atmosfera” itp., o ile nie są pozbawione sensu, o tyle powinny być używane jedynie w znaczeniu przenośnym. Ponadto nie należą one do arsenału środków, jakimi posługują się najwybitniejsi mistycy dla wyrażania Niewyraźnego. Karmelitańscy doktorzy Kościoła – św. Jan od Krzyża (zm. 1591) i św. Teresa od Jezusa, obficie czerpiąc z Pisma Świętego, najczęściej posługują się symboliką oblubieńczo-małżeńską, za pomocą której biblijna księga Pieśni nad pieśniami oddaje tajemnicę miłości Boga do człowieka. Z tej racji mówi się o tercjańskiej mistyce afektywnej (uczuciowej) albo też o jej afektywności (uczuciowości) mistycznej¹².

2. NARZECZEŃSTWO I MAŁŻEŃSTWO JAKO ARCHETYP ZJEDNOCZENIA Z BOGIEM

Karmelitańska doktor Kościoła, bazując na własnym doświadczeniu mistycznym, pozostawiła bogatą literaturę na temat pełnego miłości zjednoczenia Boga z człowiekiem. Głównym jednak tematem jej pism jest rozwój duchowy¹³. Dość szczegółowy opis tego procesu zawarła najpierw w autobiografii zatytułowanej *Życie*, a następnie w dziele *Twierdza wewnętrzna*. W pierwszym utworze dla opisanego rozwoju duchowego wykorzystwała symbolikę wody, w drugim posłużyła się symbolem zamku¹⁴. Było to odzwierciedlenie powszechnego w jej czasach i ojczystym kraju, nie wyłączając miasta, widoku twierdz obronnych. Rozwój duchowy porównała zatem do przechodzenia przez siedem komnat jednej z takich twierdz, aż dojdzie się do tej najbardziej wewnętrznej i niedostępnej, w której przebywa tylko dusza i Bóg. Na każdym etapie mają miejsce określone zdarzenia, które są przejawem coraz intensywniejszego działania Boga w duszy człowieka. Z symboliką twierdzy Święta umiejętnie połączyła symbolikę oblubieńczo-małżeńską, którą dość szczegółowo przedstawiła w analizie poszczególnych etapów duchowego rozwoju. Wyraźnie nawiązując do Pieśni nad

¹² Zob. O. STEGGINK, *Mistica affettiva e affettività mistica in Teresa di Gesù*, w: *L'antropologia dei maestri spirituali*, red. Ch.A. Bernard, Cinisello Balsamo 1991, s. 263–280.

¹³ Zob. J.W. GOGOLA, „Teologia mistyczna” świętej Teresy od Jezusa, w: *Święta Teresa od Jezusa mistrzynią życia duchowego*, s. 66–80.

¹⁴ Zob. J. CASTELLANO CERVERA, *Teresa di Gesù*, w: *Mistica. Fenomenologia e riflessione teologica*, s. 521–529.

pieśniami, występujące tam symbole nupcjalne stosuje także w innych dziełach, na przykład we wspomnianej autobiografii czy *Drodze doskonałości*.

Jeśli chodzi o *Twierdzę wewnętrzną*, to począwszy od czwartego mieszkania św. Teresa coraz częściej odwołuje się do obrazów zaczerpniętych z obserwacji życia małżeńskiego i rodzinnego. Opisuje, jak człowiek na tym etapie duchowego rozwoju własnym wysiłkiem, wspartym łaską Bożą, w znacznym stopniu uwolniwszy się już od przywiązania do grzechu oraz stworzeń, coraz bardziej odczuwa przyciągające go działanie Boga. W odpowiedzi na to zachowuje się w sposób analogiczny do zakochanej kobiety czy małżonki, która coraz bardziej tęskni za swoim oblubieńcem i mężem. Użycie tego rodzaju porównania nie powinno dziwić, gdyż Święta od dzieciństwa miała wokół siebie liczne przykłady zdrowych moralnie i świętych, kochających się małżeństw, zwłaszcza we własnej rodzinie, mimo iż jej matka zmarła, gdy Teresa miała zaledwie 12 lat¹⁵.

Zgodnie z bogatą tradycją biblijną, zwłaszcza starotestamentową, hiszpańska mistyczka ukazuje więc Boga w Osobie Jezusa Chrystusa jako Oblubieńca, który kocha duszę, fascynuje ją, przyciąga do siebie, obsypuje czułościami – najpierw delikatnie, aby nie spłoszyć ledwo rozbudzonego uczucia, a potem coraz mocniej i mocniej. Dochodzi wreszcie do zaproszenia ze strony Chrystusa-Oblubieńca, aby dusza oddała Mu się całkowicie i na zawsze, czym zagwarantowałaby sobie wieczne szczęście w niebie, którego istotą jest niewyczerpana Miłość – sam Bóg. W tym sensie wymowne jest słynne jej powiedzenie z poematu *Nada te turbe*: „Soló Dios basta – Bóg sam wystarczy”¹⁶.

Opisując piątą komnatę duchowej twierdzy, karmelitańska święta stwierdza, że nasilające się tzw. dotyki mistyczne i porwania, przez analogię do pieszczot kochanków, wyzwalają w człowieku wielką tęsknotę za Bogiem-Miłością i powodują coraz większe oderwanie się od przywiązania do stworzeń, skoro dane jest mu poznać ich Stwórcę. Mistyk w swoim dniu duszy doświadcza coraz częstsze uobecniania się Pana, choć w sposób niedający się wyrazić za pomocą pojęć. To z kolei zaczyna wywoływać pierwsze stany ekstatyczne. Polegają one na zawieszeniu działania zmysłów, które przestają reagować na właściwe im bodźce. Przyczyną tego zawieszenia jest – analogicznie do uczuciowych uniesień kochanków – jakby zanurzenie ludzkiego „ja” w Bogu. Skutkiem tego jest pozostawienie zmysłów bez kierowniczej funkcji osobowego centrum, które zafascynowane Bogiem znajduje się poza cielesną strukturą mistyka. Z tej racji ulegają one zawieszeniu w swoim naturalnym działaniu. Odnośnie do tego nieco dalej autorka stwierdza, że źródłem częstych na tym etapie stanów ekstatycznych jest coraz pełniejsze odkrywanie piękna Boskiego Oblubieńca, które On odsłania człowiekowi. „W prawdziwym bowiem zachwyceniu Bóg duszę

¹⁵ Zob. L. WRONA, *Wpływ środowiska rodzinnego na obraz Boga w początkach życia duchowego świętej Teresy od Jezusa*, „Duchowość w Polsce” 18 (2016), s. 234–243.

¹⁶ TERESA OD JEZUSA, *Dzieła*, t. 3, *Pisma mniejsze*, Kraków³1995, s. 245; zob. J.M. GARCÍA, *Amore umano e amore divina in Teresa di Gesù*, „Mysterion” 8 (2015/1), s. 47–61.

całą porywa do siebie i jako oddanej Mu na własność, jako oblubienicy swojej, ukazując jej cząstkę królestwa swego, do którego, stając się oblubienicą Jego, nabyła prawo”¹⁷.

Duchową przestrzeń piątego etapu duchowego rozwoju wypełnia rodzaj modlitwy, który św. Teresa określa mianem modlitwy zjednoczenia. Wyjaśnia, że

nie dochodzi jeszcze do tego szczytu małżeństwa duchowego; ale, jak tu na ziemi, gdy dwoje ludzi chce się połączyć węzłem małżeńskim, stara się naprzód poznać wzajemnie, czy jedno sprzyja drugiemu, czy może się zrodzić między nimi miłość wzajemna, i mają w tym celu wspólne schadzki i rozmowy, podobnie również przygotowuje się i owo duchowe małżeństwo. Zgoda obopólna już zapadła; dusza już dokładnie poznała, kto jest Ten, z którym ma się połączyć, i jakie to dla niej szczęście wejść w tak wysoki związek. Ma więc niezachwiane postanowienie czynić we wszystkim wolę swego Oblubieńca i niczego nie zaniechać, w czym może Mu się stać przyjemną, a Pan ze swej strony, widząc w swojej boskiej wszechwiedzy rzetelność i szczerłość takiego jej usposobienia, cieszy się nią i chcąc, aby się lepiej jeszcze o tym przekonała, w nieskończonym miłosierdziu swoim raczej niejako przybywać do niej na schadzkę i jednoczyć ją z Sobą¹⁸.

Kolejnym etapem mistycznego rozwoju są tzw. zaręczyny mistyczne, które św. Teresa od Jezusa umieszcza w szóstej komnacie twierdzy wewnętrznej. We wstępie do opisu tego etapu stwierdza: „Dusza ta, od owego pierwszego ujrzenia Oblubieńca miłością Jego zraniona, pragnie i szuka sposobu zostawania dłużej na samotności i stara się, o ile obowiązki jej stanu na to pozwalają, uchylić się od wszystkiego, co by jej tę samotność mogło zakłócić”¹⁹. Tymczasem – jak czytamy dalej – Boski Oblubieniec, widząc gorące pragnienie duszy ludzkiej, opóźnia chwilę zaślubin, aby rozpalic w niej jeszcze większe pragnienie i zachęcić do pracy nad sobą, aby była godna miana Jego oblubienicy.

Omawiany tu etap duchowego rozwoju, analogicznie do tradycyjnych zaręczyn, jest obietnicą trwałego, a więc na zawsze, zjednoczenia z Bogiem. Powoduje to jeszcze bardziej intensywne duchowe uniesienia i stany ekstazy u mistyka, który – nie tracąc poczucia realności otaczającej go rzeczywistości i odpowiedzialności za siebie oraz powierzone sobie zadania – żyje tęsknotą za Bogiem. Odkrywa w Nim bowiem absolutną Prawdę, Piękno i Dobro. Ta tęsknota, wzmocniona kontrastem pomiędzy poznaną już na mocy duchowego doświadczenia doskonałością Boga a przerażającą niedoskonałością stworzenia, w tym przede wszystkim ludzi, jest źródłem dotkliwych i licznych cierpień duchowych. Św. Teresa daje im wyraz w słynnej glosie:

¹⁷ TERESA OD JEZUSA, *Dzieła*, t. 2, *Twierdza wewnętrzna*, Kraków 31995, VI, 4, 9; por. U. OCCHALINI, P.M. MARIANESCHI, F.-M. DERMINE, L. BORRIELLO, *L'estasi*, Città del Vaticano 2003.

¹⁸ TERESA OD JEZUSA, *Dzieła*, t. 2, *Twierdza wewnętrzna*, V, 4, 4.

¹⁹ Tamże, VI, 1, 1.

Miłość płonąca w głębi serca mego,
 Ta miłość, która jest mym życiem, siłą –
 Zamknęła w wnętrzu mym Więźnia Boskiego,
 Aby się szczęście moje dopełniło!
 – Lecz bliskość Jego wzmacnia me cierpienia
 I mej tęsknoty rozpala pożogę,
 Aby Go ujrzeć bez zasłon ni cienia!
 – I tym umieram, że umrzeć nie mogę!²⁰

O pojawiających się na tym etapie rozwoju duchowego stanach ekstatycznych doktor Karmelu pisze, że „wszystkie zmysły i władze żadnego nie doznają upojenia; zdumione, ale przytomne i spokojne, patrzą tylko, co to się dzieje, nie przeszkadzając duszy w jej złączeniu z Oblubieńcom, ani też, jak sądzę, niezdolne są zwiększyć w czymkolwiek albo oddalić tego jej bólu rozkosznego”²¹.

Analogicznie do zaręczyn, których wyrazem jest nałożenie pierścienia lub podarowanie kosztowności, wysoki stopień zjednoczenia człowieka z Bogiem hiszpańska mistyczka przedstawia jako szczególnie doświadczenie obfitości Bożych łask. Pisze między innymi, że są to te „klejnoty, które Oblubieniec na pierwsze zrękowiny daje swojej oblubienicy, a które ona, znając ich nieskończoną cenę, w sercu swym chowa”²².

W podsumowaniu opisu etapu zaręczyn mistycznych Święta, posługując się nadal symboliką oblubieńczo-mażeńską, pisze: „Takich to łask Pan użył na duszy, gdy jako prawdziwej oblubienicy swojej, mocno już utwierdzonej w postanowieniu czynienia we wszystkim woli Jego, chce dać niejakię poznanie tej woli swej i boskich wielmożności swoich”²³.

Według doktryny św. Teresy z Ávila, kulminacją rozwoju życia duchowego na poziomie mistycznym jest siódme mieszkanie twierdzy wewnętrznej. W dalszym ciągu odwołując się do rzeczywistości małżeńskiej, stwierdza ona, że „gdy Pan ulituje się już nad tą duszą, która z tęsknoty do Niego taką mękę cierpiała i cierpi, a którą już sobie wybrał za oblubienicę, wtedy, nim dopełni duchowych z nią zaślubin, wprowadza ją do tego siódmego mieszkania, które jest Jego własnym mieszkaniem”²⁴.

Wynika z tego, że zasadniczą cechą ostatniej fazy duchowego dojrzewania są zaślubiny mistyczne, albo – jak pisze Święta w innym miejscu – małżeństwo mistyczne. Jak w życiu społecznym na co dzień, tak i w sferze mistyki polega ono na całkowitym i nieodwołalnym darze złożonym z samego siebie przez kochającego Kochanemu, w odpowiedzi miłości na Jego Miłość. W zamian za to mistyk otrzymuje obfite łaski,

²⁰ TERESA OD JEZUSA, *Dzieła*, t. 3, *Pisma mniejsze*, s. 232.

²¹ TERESA OD JEZUSA, *Dzieła*, t. 2, *Twierdza wewnętrzna*, VI, 2, 5.

²² Tamże, VI, 5, 11.

²³ Tamże, VI, 10, 8.

²⁴ Tamże, VII, 1, 3.

które jednak już nie wprawiają go jak na poprzednich etapach w stany zachwycenia i ekstaz. Mistolodzy mówią raczej o tzw. habitualnym zjednoczeniu z Bogiem, które ma charakter spokojnego, choć niepozbawionego głębokich pragnień doświadczenia wzajemnej bliskości. Jest to analogia do miłości małżonków, ustabilizowanej i pewnej, bo potwierdzonej publicznym aktem zaślubin.

Podobnie jak w przypadku zaręczyn, również zaślubiny mistyczne niosą ze sobą charakterystyczne przeżycia symboliczne, na przykład nałożenie pierścienia czy – u innych mistyków – wieńca, a także doznanie jakby wprowadzenia w przestrzeń życia wewnętrznego Boskiej Trójcy²⁵.

Św. Teresa z Ávila, dzieląc się swym doświadczeniem mistycznym, stwierdza, że na ostatnim etapie zjednoczenia z Bogiem pojawia się pragnienie śmierci z miłości, aby z Boskim Oblubieńcem przebywać na wieki²⁶. Można więc powiedzieć, że jest to antycypacja nieba i być może mistyk, umierając, nie przechodzi już próby czyścica, lecz od razu dostępuje chwały zbawionych²⁷. Doskonałe mistyczne zjednoczenie z Bogiem wyklucza bowiem dopuszczenie się jakiegokolwiek grzechu śmiertelnego, a mogące pojawić się nawet na szczytach duchowego rozwoju jakieś niedoskonałości są jedynie oznaką ograniczoności ludzkiej natury.

* * *

Małżeńską symbolikę mistyczną św. Teresy z Ávila w przeszłości nie raz próbowano podważyć i osmieszyć, powołując się na różne analizy psychologiczne. Twierdzono bowiem, że porównywanie więzi człowieka z Bogiem do małżeństwa, zwłaszcza przez zakonnicę, jest projekcją i kompensacją nieodwzajemnionych ludzkich uczuć oraz niezaspokojonych pragnień erotyczno-macierzyńskich²⁸.

²⁵ „Wprowadzona do tego mieszkania siódmego, dostępuje wysokiego widzenia umysłowego. Cudownym, Bogu samemu wiadomym, sposobem ukazuje jej się Trójca Przenajświętsza, w płomiennej jasności, na podobieństwo olśniewającego obłoku, która naprzód ogarnia duchowy szczyt duszy i w tej jasności, niewypowiedzianym sposobem poznania, widzi dusza wszystkie razem trzy Osoby i każdą oddzielnie, i z przewyższającą pewnością prawdy poznaje, jako wszystkie te trzy Osoby są jedną istotnością, jedno wszechmocnością i mądrością, jednym Bogiem”; tamże, VII, 1, 6.

²⁶ „Czasem przychodzą jej pragnienia zakończenia już tego życia i znalezienia się tam, gdzie będzie już bezpieczna; ale miłość, jaką pała dla Oblubieńca swego, zaraz tym pragnieniom jej przeciwny nadaje kierunek i znowu pragnie żyć – jak mówiłam – aby mogła Mu służyć, los swój własny z ufnością zdając na miłosierdzie Jego. Czasem znowu, na widok ogromu i mnóstwa łask jej użyczonych, czuje siebie jakby unicestwioną i lęka się, by nie było z nią jak z okrętem, który zbytnio naładowany, zanurza się i idzie na dno”; tamże, VII, 3, 14.

²⁷ Ku takiej koncepcji przejścia od doświadczenia mistycznego do eschatologii zdaje się skłaniać włoski teolog Anzelm Stolz OSB (zm. 1942) m.in. w dziele *La scala del Paradiso. Teologia della mistica* (Brescia ³1979). Zob. F.A. BRESSAN, *Lo sfondo della teologia. La lezione breve di Anselm Stolz*, Padova 2004.

²⁸ Wspomina o tym Karol Górski w kontekście podobnych zarzutów, jakie na gruncie polskim pod adresem Cecylii Działyńskiej (zm. 1899) wysuwał jeden z karmelitańskich autorów; zob. tenże, *Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980, s. 181–182.

Bezasadność tego rodzaju supozycji ukazuje przede wszystkim przekaz biblijny. Tacy bowiem prorocy, jak Ozeasz czy Ezechiel, relację Boga do człowieka opisują właśnie jako relację małżeńską. A ponieważ jest to ludzki sposób patrzenia na rzeczywistość nadprzyrodzoną, to trzeba pamiętać, że właściwą dominantą znaczeniową tego porównania nie jest doświadczenie małżeństwa i rodziny, ale miłość Boga do człowieka. Inaczej mówiąc, nie ludzka miłość małżeńska i rodzinna jest wzorem oraz miarą miłości Boga, lecz odwrotnie: to, jak Bóg kocha człowieka, ma być wzorem miłości małżonków, zgodnie z tym, co pisze św. Paweł w Liście do Efezjan: że mąż ma kochać żonę, jak Chrystus kocha swój Kościół (por. Ef 5, 25–29). Wynika z tego, że lektura dzieł św. Teresy od Jezusa i św. Jana od Krzyża może być dla małżonków niezwykle inspiracją do tego, aby bardziej dojrzałe kochali się nawzajem miłością, która ma źródło w Bogu i do Niego prowadzi.

Jak powszechnie wiadomo, św. Jan Paweł II w młodości pragnął zostać karmelitą. Potem zaś wiele czerpał z doktryny sanjuanistyczno-terezjańskiej²⁹. Natomiast po objęciu Stolicy św. Piotra wykazywał wielką troskę o świętość rodzin, dlatego nazwany został „papieżem rodziny”. Można przyjąć, że symbolika małżeńska w pismach hiszpańskich doktorów Kościoła, św. Teresy z Ávila i św. Jana od Krzyża, była dla niego inspiracją do tego, aby również chrześcijańscy małżonkowie nie wahali się poddać kierownictwu Ducha Świętego i w ten sposób zostali wprowadzeni na poziom życia mistycznego. Dla nich bowiem symbolika małżeństwa w doświadczeniu mistycznym staje się nad wyraz czytelna, zaś więź miłości małżeńskiej otwiera ich na Chrystusa-Boskiego Oblubieńca. W ten sposób także oni we współpracy z łaską Bożą mogą dostąpić łaski mistycznego zjednoczenia z Chrystusem. Nie jest ono bowiem zastrzeżone wyłącznie dla osób konsekrowanych czy duchownych, lecz może być udziałem wszystkich ochrzczonych. We chrzcie bowiem otrzymują oni pełnię łaski, a więc – jak dawniej mówiono – wyposażenie duchowe, coś w rodzaju „organizmu duchowego”, którego naturalną konsekwencją rozwoju jest mistyczne zjednoczenie z Bogiem³⁰.

²⁹ W 1948 roku na Uniwersytecie św. Tomasza w Rzymie (Angelicum) Karol Wojtyła obronił doktorat o wierze w twórczości św. Jana od Krzyża, wydany jako książka *Zagadnienie wiary w dziełach św. Jana od Krzyża*, Kraków 1990.

³⁰ Zob. A. TANQUEREY, *Zarys teologii ascetycznej i mistycznej*, tłum. P. Mańkowski, t. 1, Kraków 1928, s. 93–118; A. ROYO MARÍN, *Teologia della perfezione cristiana*, Cinisello Balsamo 1987, s. 93–238.

WYBRANA BIBLIOGRAFIA

- ANCILLI E., *La mistica: Alla ricerca di una definizione*, w: *Mistica. Fenomenologia e riflessione teologica*, red. E. Ancilli, M. Paparozzi, t. 1, Roma, 1984, s. 17–39.
- BRESSAN F.A., *Lo sfondo della teologia. La lezione breve di Anselm Stolz*, Padova 2004.
- CASTELLANO CERVERA J., *Teresa di Gesù*, w: *Mistica. Fenomenologia e riflessione teologica*, red. E. Ancilli, M. Paparozzi, t. 1, Roma 1984, s. 521–529.
- CASTRO MARTINEZ G., *Il simbolismo mistico. Simboli ricorrenti in Santa Teresa e in San Giovanni della Croce*, w: *Mistica e mistica carmelitana*, red. L. Boriello, Città del Vaticano 2002, s. 177–221.
- CHMIELEWSKI M., *Mistologia*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Ziemann, t. 12, Lublin 2008, kol. 1275–1277.
- CHMIELEWSKI M., *Przebóstwienie człowieka według św. Jana od Krzyża*, „Ateneum Kapańskie” 83 (1991), t. 117, s. 54–67.
- Chrześcijańskie fenomeny mistyczne. Słownik*, opr. L. Boriello, R. De Muro, tłum. K. Stopa, Kielce 2014.
- GARCÍA J.M., *Amore umano e amore divina in Teresa di Gesù*, „Mysterion” 8 (2015/1), s. 47–61.
- GOGOLA J.W., „*Teologia mistyczna*” świętej Teresy od Jezusa, w: *Święta Teresa od Jezusa mistrzynią życia duchowego*, red. J.W. Gogola, Kraków 2002, s. 66–80.
- GÓRSKI K., *Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980.
- IZQUIERDO M., *Teresa de Jesús, una aventura interior. Estudio de un símbolo*, Avila 1993.
- JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym* (Watykan, 22 listopada 1981).
- LÓPEZGAY J., DEBLAERE A., ADNES P., AGAËSSE P., *Mystique*, w: *Dictionnaire spiritualité ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, red. M. Viller, t. 10, Paris 1980, s. 1889–1984.
- MACHNIAK J., *Fenomeny mistyczne w życiu św. Teresy z Awili*, w: *Święta Teresa od Jezusa mistrzynią życia duchowego*, red. J.W. Gogola, Kraków 2002, s. 83–101.
- MARCOZZI V., *Fenomeni paranormali e doni mistici*, Cinisello Balsamo 1990.
- MARTÍNEZ G.C., *Il simbolismo mistico. Simboli ricorrenti in Santa Teresa e in San Giovanni della Croce*, w: *Mistica e mistica carmelitana*, red. L. Boriello, Città del Vaticano 2002, s. 177–221.
- MORETTI R., *Teresa d'Avila e lo sviluppo della vita spirituale*, Edizioni San Paolo 1996.
- OCCHALINI U., MARIANESCHI P.M., DERMINE F.-M., BORRIELLO L., *L'estasi*, Città del Vaticano 2003.
- ROYO MARÍN A., *Teologia della perfezione cristiana*, Cinisello Balsamo⁷1987.
- STEGGINK O., *Mistica affettiva e affettività mistica in Teresa di Gesù*, w: *L'antropologia dei maestri spirituali*, red. Ch.A. Bernard, Cinisello Balsamo 1991, s. 263–280.
- STOLZ A., *La scala del Paradiso. Teologia della mistica*, Brescia³1979.

TANQUEREY A., *Zarys teologii ascetycznej i mistycznej*, tłum. P. Mańkowski, t. 1, Kraków 1928.

TERESA od JEZUSA, *Dzieła*, t. 1–3, Kraków 1995.

WRONA L., *Wpływ środowiska rodzinnego na obraz Boga w początkach życia duchowego świętej Teresy od Jezusa*, „Duchowość w Polsce” 18 (2016), s. 234–244.

WRONA L., *Bóg i człowiek. Obraz Boga i człowieka w procesie uświęcenia na podstawie pism św. Teresy od Jezusa*, Kraków 2017.

ABSTRACT

FR MAREK CHMIELEWSKI

Marriage Symbolism in the Mysticism of St Teresa of Ávila

The Bible describing the story of salvation uses a lot of symbols. Many of them are taken from married life. The same symbolic language is used by mystics. St Teresa of Ávila stands out among all of them. She employs numerous images of marriage and comparisons to explain the sanctifying action of God in the human soul. They can especially be seen on the mystical level of spiritual life.

The Carmelite Doctor of the Church compares the peak of spiritual development to engagement and marriage. In the sixth mansion of *The Interior Castle* by St Teresa, the human soul is the Bride of Christ, the Betrothed. It hopes to move quickly – in the seventh mansion – to get closer to Christ, which is compared to marriage.

The biblical and mystical marriage symbolism shows the role of marriage in God's salvation plan. The mystical experience based on God's love is available not only to the religious and priests but also to every Christian who lives a married life. Each of them, thanks to the grace of Baptism and the Sacrament of Matrimony, obtains full access to the mystic life which is understood as a real inner experience of God's presence. This life is also attainable for married couples.

Keywords: St Teresa of Ávila, symbolic language, mysticism, mystical symbolism, matrimony, spiritual development

Słowa kluczowe: św. Teresa z Ávila, język symboliczny, mistyka, symbolika mistyczna, małżeństwo, rozwój duchowy